

Osirelé diela ako významná súčasť zbierok európskych kultúrnych inštitúcií

Úsilie vrcholných orgánov EÚ zosúladiť národné úpravy autorského práva jej členských štátov z aspektu zjednotenia cezhraničnej digitalizácie a šírenia osirelých diel v intenciách ochrany európskeho kultúrneho dedičstva vyvrcholilo prijatím smernice Európskeho parlamentu a Rady 2012/28/EÚ z 25. októbra 2012 o určitých povolených spôsoboch použitia osirelých diel¹ (ďalej SOD). Smernica stanovila spoločnú definíciu osirelého diela, povinnosť členských štátov Únie, ktoré dosiaľ právnu úpravu pre osirelé diela neprijali², zakomponovať do svojich národných úprav zákonnú výnimku z povinnosti získať súhlas autora na použitie diela, ďalej pravidlá vykonávania dôsledného vyhľadávania nositeľov práv, vzájomné uznávanie statusu osirelého diela medzi členskými štátmi EÚ a zmluvnými štátmi EHP (ďalej členské štáty) a pravidlá pre ukončenie statusu osirelého diela. Do slovenskej legislatívy sa smernica transponovala prijatím zákona č. 283/2014 Z. z., ktorý bol inkorporovaný do nového autorského zákona č. 185/2015 Z. z. s účinnosťou od 1. januára 2016.

Pod pomenovaním osirelé dielo (z angl. *Orphan work*) rozumieme autorské dielo alebo iný predmet autorskoprávnej ochrany, ktorého autora či iného nositeľa práv k nemu nie je možné určiť alebo nájsť s cieľom získania súhlasu s jeho použitím. Podľa slovenského autorského zákona, pojmom osirelé dielo označujeme predmet autorskoprávnej ochrany, prvýkrát zverejnený alebo odvysielaný v členskom štáte³, ktorého autor⁴ nie je určený, alebo ak bol určený, nemožno ho nájsť ani napriek dôslednému vyhľadávaniu. Tento predmet ochrany musí byť uložený v knižnici, archíve, múzeu, škole alebo v zákonomnom depozitári (t. j. RTVS, SFU).

Hoci za osirelé dielo môžeme v praxi považovať akýkoľvek výsledok tvorivej činnosti autora, ktorého nie je možné určiť alebo nájsť, slovenské legislatívne riešenie sa zameriava výhradne na slovesné diela vyjadrené v písomnej forme (kniha, časopis, noviny a pod.), hudobné diela vyjadrené v písomnej forme a audiovizuálne diela alebo zvukové záznamy. Na iné diela (napr. fotografie či ilustrácie) sa pôsobnosť zákona nevzťahuje, pokiaľ nie sú vložené alebo včlenené do iného diela, tvoriac tak ich neoddeliteľnú súčasť⁵.

Osirelé diela nie sú voľné diela

Je neodškriepiteľné, že osirelé diela vyžadujú prijatie osobitného právneho predpisu. Z legislatívneho hľadiska preto, že aj keď ich tak úplne nie je možné zaradiť k autorsky chráneným dielam, rozhodne ich nemožno považovať za diela voľné. Zo spoločenského hľadiska preto, že osirelé diela predstavujú určitú kultúrnu hodnotu, či už je ich obsah pre societu atraktívny alebo nie. Nerovnováha medzi záujmami nositeľov práv a verejnosti znamená na Slovensku (a v takmer všetkých európskych štátoch) bezprostrednú právnu prekážku v prístupe k obsahu osirelých diel. Pokiaľ sa potenciálny záujemca o ich použitie nepokúsi vypátrať nositeľa práv na vlastné náklady s cieľom získania povolenia (formou súhlasu alebo licenčnej zmluvy), ostávajú osirelé diela preňho i pre spoločnosť priam nedotknuteľné, a to až dovtedy, kým nevypršia príslušné majetkové práva⁶ (prirodzene, ak sa neuspokojí s ich prezeraním v priestoroch kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií). Potreba prijatia právnej úpravy zameranej na túto osobitnú kategóriu autorsky chránených diel sa však najmarkantnejšie prejavuje v posledných dvoch dekádoch v súvislosti s ambíciou európskych verejne prístupných kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií hromadne digitalizovať svoje zbierky, čo má podporovať voľný pohyb znalostí a inovácie na európskom vnútornom trhu. SOD síce úplne neodstraňuje vyššie popísanú legislatívnu bariéru, ale prekonáva rozdielne prístupy členských štátov k uznávaniu statusu osirelých diel a po splnení nevyhnutných podmienok umožňuje inštitúciám sprístupňovať zdigitalizované osirelé diela verejnosti.

¹ Otázkam týkajúcim sa európskej právnej úpravy osirelých diel v súvislostiach sa venuje napr. PRCHAL, P. *Osirelá díla*. Praha: Linde Praha a. s., 2013, 208 s. Pozri tiež SUTHERSANEN, U., FRABBONI, M. *The Orphan Works Directive*. In Stamatoudi, I., Torremans, P. *EU copyright law: a commentary*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2014, s. 653-695.

² V niektorých krajinách EÚ (napr. Maďarsko, Dánsko, Veľká Británia) bola potrebná úprava prijatá už pred vydaním SOD. V záujme predchádzania právnych kolízií, smernica stanovuje, že ňou nie sú dotknuté právne úpravy týkajúce sa správy práv na národnej úrovni. Pozri recitál č. 24 SOD a čl. 1 ods. 5 SOD.

³ Zákonná definícia osirelého diela sa vzťahuje aj na diela, ktoré neboli vydané ani vysielané, ale bol k nemu so súhlasom autora inak umožnený prístup verejnosti prostredníctvom vzdelávacej či kultúrnej inštitúcie, ak možno dôvodne predpokladať, že by autor nenamietal proti jeho použitiu (tzn. autor neodovzdal inštitúcii svoju nepublikovanú prácu výhradne s cieľom archivácie). Pozri zákon č. 185/2015 Z. z., § 10 ods. 3.

⁴ Na rozdiel od SOD, autorský zákon používa namiesto označenia „nositeľ práv“ pojem „autor“.

⁵ Právne riešenie problematiky osirelých fotografií, ilustrácií, máp a iných predmetov ochrany, na ktoré SOD nie je aplikovaná, je v súčasnosti stále predmetom diskusií na európskej úrovni. Príčinou absencie vhodného ustanovenia je predovšetkým skutočnosť, že dohľadanie nositeľov práv je u týchto diel omnoho komplikovanejšie než v prípade slovesných či audiovizuálnych diel. Nevyhnutnosť prijatia takého ustanovenia naopak vyplýva z príliš veľkého počtu fotografií či diel výtvarného umenia, ktorých nositelia práv neboli dosiaľ dohľadani. O počte osirelých diel odhadovanom na pôde Európskej komisie (presné čísla nie sú kvôli nedostatku relevantných empirických dát dostupné) sa zmieňuje napr. VUOPALA, A. *Assessment of the Orphan works issue and Costs for Rights Clearance*. European Commission, DG Information Society and Media, Unit E4 Access to Information, 2010, dostupné na http://www.ace-film.eu/wp-content/uploads/2010/09/Copyright_anna_report-1.pdf.

⁶ „Majetkové práva trvajú od okamihu vytvorenia diela počas autorovho života a 70 rokov po jeho smrti.“ Pozri zákon č. 185/2015 Z. z., § 32 ods. 1.

Kritérium dôsledného vyhľadávania

Pred zaradením predmetu ochrany, ktorý po bližšom preskúmaní vykazuje znaky osirelého diela, do projektu digitalizácie svojich zbierkových fondov, je knižnica, múzeum či zákonný depozitár⁷ povinný uskutočniť tzv. dôsledné vyhľadávanie. Dôsledným vyhľadávaním sa rozumie získavanie informácií z príslušných zdrojov v dobrej viere na účely stanovenia, či je predmet ochrany osirelým dielom⁸. Podmienka dôsledného vyhľadávania musí byť splnená pre každé dielo osobitne, vrátane diel vložených či včlenených do iných diel. Len neúspešné vyhľadávanie môže viesť k použitiu diela zákonom vymedzeným spôsobom. To znamená, že kultúrna, resp. vzdelávacia inštitúcia na základe dôsledného vyhľadávania nedospeje k informácii o tom, kto je autorom diela a kde ho možno kontaktovať. Naopak, ak je nositeľ práv dohľadaný, resp. sa preukáže, že vyhľadávanie nebolo vykonané dôsledne, ostávajú zachované prostriedky ochrany proti porušeniu autorského práva. Kritérium dôsledného vyhľadávania tak v istom zmysle vyvažuje individuálne záujmy nositeľov práv a záujem verejnosti o sprístupnenie osirelých diel⁹.

V snahe o zabezpečenie harmonizovaného prístupu všetkých členských krajín k uskutočňovaniu dôsledného vyhľadávania bol autormi SOD zostavený zoznam relevantných informačných zdrojov. Zoznam¹⁰ je rozdelený do kategórií podľa príslušnosti k predmetnému druhu diela¹¹. Obsahuje však len minimálny výpočet povinných zdrojov¹². Priebeh a výsledky dôsledného vyhľadávania musia byť podrobne zdokumentované a uchované.

Autorský zákon, vychádzajúc z SOD, deklaruje princíp vzájomného uznávania statusu osirelého diela. Ak sa preukáže, že dielo je na základe výsledkov dôsledného vyhľadávania uznané ako osirelé v niektorom členskom štáte, môže sa považovať za osirelé a môže byť v digitálnej forme verejnosti sprístupnené vo všetkých členských štátoch. Týmto opatrením sa zaisťuje sprístupnenie osirelých diel čo najširšej verejnosti¹³. Zmyslom tohto z autorskoprávneho hľadiska neštandardného pravidla¹⁴ bolo vylúčiť potrebu vykonávania duplicitného dôsledného vyhľadávania v rôznych štátoch. Súčasne sa stierajú rozdiely v uplatňovaní určovania statusu osirelého diela v jednotlivých štátoch Únie. Princíp vzájomného uznávania tak predstavuje ťažisko naplňovania významu nadnárodného – európskeho riešenia problematiky osirelých diel.

Po dodržaní determinantov, na základe ktorých možno dielo považovať za osirelé, SOD prevedená do slovenského právneho poriadku prostredníctvom autorského zákona povoľuje knižniciam, archívom, múzeám, školám alebo zákonnému depozitáru, aby osirelé diela používali, avšak len na vzdelávacie a kultúrne účely a na plnenie úloh vo verejnom záujme. Použitie osirelých diel je umožnené zavedením novej zákonnej výnimky z povinnosti získať od autora súhlas na vyhotovenie rozmnoženiny¹⁵ (na účely digitalizácie, indexácie, katalogizovania, uchovávaní, reštaurovaní, alebo umožnenia prístupu verejnosti) a sprístupňovanie¹⁶ osirelého diela verejnosti. Z uvedenej formulácie vyplýva, že hoci sa pri tvorbe SOD prihliadalo na zabezpečenie prístupu verejnosti k obsahu osirelých diel (pochopteľne, rešpektujúc mantinely ochrany práv autorov a iných nositeľov), neznamená to, že všetky diela s nedohľadaným autorom môže bezhranične používať akákoľvek fyzická či právnická osoba. Zákonná výnimka je aplikovaná na obmedzenú množinu predmetného druhu diel a prístup verejnosti k nim umožňuje len sprostredkovane – cez úzky okruh vzdelávacích a kultúrnych inštitúcií. Účel použitia diel uchovávaných v ich zbierkových fondoch musí korešpondovať s verejným záujmom, očakáva sa teda predovšetkým použitie spočívajúce v uchovávaní, reštaurovaní a sprístupnení. Za povolené spôsoby sa teda v praxi považuje napr. digitalizácia osirelých diel a ich sprístupnenie na webovom sídle organizácie, nie však zverejnenie slovesného diela vo forme knihy, či zaradenie zvukového záznamu do roz-

⁷ Iné subjekty môžu vykonávať dôsledné vyhľadávanie len pre potreby a. z. poverenia tých inštitúcií, ktoré majú právo použiť osirelé diela. Tieto subjekty sú oprávnené vyžadovať za službu dôsledného vyhľadávania poplatky.

⁸ Čo sa týka rozsahu dôsledného vyhľadávania z geografického hľadiska, autorský zákon uvádza, že „dôsledné vyhľadávanie sa vykonáva na území členského štátu Európskej únie alebo zmluvného štátu Dohody o Európskom hospodárskom priestore, kde bolo dielo prvýkrát vydané, alebo ak nebolo vydané, prvýkrát vysielané; (...) kde má výrobca originálu audiovizuálneho diela obvyklý pobyt alebo sídlo; (...) kde je usadená osoba, ktorá so súhlasom autora umožnila iný prístup verejnosti k tomuto dielu, ak ide o dielo, ktoré nebolo vydané ani vysielané; v iných štátoch, ak existujú skutočnosti preukazujúce, že informácie o autoroch možno nájsť v týchto iných štátoch.“ Pozri zákon č. 185/2015 Z. z., § 10 ods. 2.

⁹ Na druhej strane môže nevyhnutná podmienka vykonania dôsledného vyhľadávania znížiť záujem verejne prístupných inštitúcií o sprístupňovanie osirelých diel. Dôsledné vyhľadávanie, ktoré je potrebné vykonať pre každé dielo zvlášť, predstavuje technicky a potenciálne i finančne náročný proces určovania statusu osirelých diel. Pre oprávnené osoby však môže byť problematická i dostupnosť informácií o dielach, keďže vznikajúce centrálny registre týkajúce sa autorských práv a ich nositeľov sú v súčasnosti stále na nízkej úrovni. Bližšie SEUCAN A. Several Aspects Regarding Orphan Works after the Adoption of EU Directive 2012/28/EU of the European Parliament and the Council of 25 October 2012. In: *Perspectives of Business Law Journal*, č. 2, 2013, s. 190, dostupné na <http://www.businesslawconference.ro/revista/articole/an2nr1/26%20Seucan%20Andreea%20EN.pdf>. Pozri aj KONVIT, M. K problému dôsledného vyhľadávania držiteľov autorských práv pri osirelých dielach. Žilina, 2014, dostupné na http://fhv.uniza.sk/mkd_revue/01_2014/martin_konvit_01_2014.pdf.

¹⁰ Zoznam informačných zdrojov na dôsledné vyhľadávanie je dostupný tak v prílohe SOD, ako aj v prílohe AZ.

¹¹ Zoznam vyratúva zdroje pre knihy, seriálové dokumenty, vložené či včlenené diela a. napokon pre audiovizuálne diela a. zvukové záznamy.

¹² V prípade potreby sa teda odporúča preskúmať ďalšie zdroje (aj mimo EÚ a EHP), aby bol splnený postulát konania v dobrej viere a. zabezpečený čo najväčší rozsah vyhľadávania. Avšak „ak niektorý zdroj odmietol poskytnutie informácií alebo požadoval náhradu účelne vynaložených nákladov vo výške, ktorú osoba, ktorá vyhľadáva, nie je schopná uhradiť, neznamená to nespĺnenie podmienky dôsledného vyhľadávania, ak táto osoba konala v dobrej viere.“ Pozri Dôvodová správa k zákonu č. 283/2014 Z. z.

¹³ Recitál 8 SOD uvádza, že „rozdielne prístupy členských štátov k uznávaniu statusu osirelých diel môžu predstavovať prekážky vo fungovaní vnútorného trhu, ako aj v používaní a cezhraničnom prístupe k osirelým dielam. Tieto rozdielne prístupy môžu viesť k obmedzeniu voľného pohybu tovaru a služieb, ktoré zahŕňajú kultúrny obsah.“

¹⁴ Bližšie PRCHAL, Osirelá díla. Ref. 1, s. 124.

¹⁵ Rozmnožovanie osirelého diela v zmysle čl. 3 smernice Európskeho parlamentu a Rady 2001/29/ES z 22. mája 2001 o harmonizácii niektorých aspektov autorského práva a súvisiacich práv v informačnej spoločnosti.

¹⁶ Sprístupňovanie osirelého diela verejnosti v zmysle čl. 3 smernice 2001/29/ES.

hlasového vysielania. Smernica zdôrazňuje, že osirelé diela nie je možné použiť na získanie priameho alebo nepriameho majetkového prospechu.¹⁷

On-line databáza osirelých diel

SOD ukladá v článku 3 verejne prístupným organizáciám usadeným na území niektorého členského štátu uchované konklúzie dôsledného vyhľadávania a údaje týkajúce sa použitia osirelých diel zaznamenať do jednej verejne prístupnej on-line databázy, ktorej vybudovaním a správou bol poverený Úrad pre harmonizáciu vnútorného trhu (OHIM)¹⁸ so sídlom v španielskom Alicante¹⁹. Poslaním databázy osirelých diel je zabezpečenie cezhraničného prístupu k osirelým dielam uchovávaným vo fondoch verejne prístupných organizácií, hlavne však predchádzanie a zabraňovanie možnému porušovaniu autorských práv a tvorbe nových osirelých diel. Nástrojmi týchto aspirácií sú kumulácia a vzájomná výmena relevantných údajov o osirelých dielach, ale aj o organizáciách digitalizujúcich svoje zbierky. Databáza tak predstavuje jednotné harmonizované prístupové miesto k voľne dostupným informáciám nielen pre samotné kultúrne a vzdelávacie organizácie, ale aj pre potenciálnych nositeľov práv a širokú verejnosť. Ako prostriedok uplatňovania princípu vzájomného uznávania statusu osirelých diel sa má stať základným stavebným kameňom rozsiahleho zoskupenia organizácií sídliačich v členských štátoch, ktoré majú aktívne spolupracovať na legálnom sprístupňovaní osirelých diel verejnosti a odstraňovaní úskalí spojených s týmto procesom.

Databáza osirelých diel je umiestnená na webovom sídle Úradu v sekcii Duševné vlastníctvo pre vzdelávanie a kultúru. Vyznačuje sa prehľadným a jednoducho ovládateľným rozhraním. Priateľské používateľské prostredie dotvára fakt, že od roku 2015 pribudla možnosť výberu jazykovej mutácie akéhokoľvek členského štátu, včítane slovenčiny.

Autorský zákon uvádza, že po uskutočnení dôsledného vyhľadávania je predmetná inštitúcia povinná poskytnúť Slovenskej národnej knižnici v určenom formáte výsledky dôsledného vyhľadávania, informáciu, ako osirelé dielo použila, ako aj informácie o prípadných zmenách statusu použitého osirelého diela. Slovenská národná knižnica následne tieto informácie postúpi bez zbytočného odkladu Úradu pre harmonizáciu vnútorného trhu. Ako už bolo naznačené, v praxi je možné tento postup realizovať výhradne v prostredí centrálnej európskej databázy osirelých diel.

Formulácia uvedenej litery autorského zákona pritom môže z hľadiska postavenia slovenských kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií v systéme správy databázy osirelých diel mierne zavádzať. Poskytovanie nazhromaždených dát o osirelých dielach Úradu pre harmonizáciu vnútorného trhu prostredníctvom SNK môže byť totiž interpretované, ako proces prebiehajúci vo väčšine krokov mimo databázy osirelých diel. Nezasvätený percipient sa môže domnievať, že všetky postulované informácie musí kultúrna a vzdelávacia organizácia (tzv. beneficiant²⁰) najprv zaslať SNK, ktorá ich následne zaznamená do databázy osirelých diel. Naopak, za vytvorenie tohto záznamu v databáze je zodpovedný práve beneficiant.

Centrálne úložisko informácií o osirelých dielach

Úlohou beneficianta pri registrácii je uviesť čo najväčší počet dostupných informácií o danom diele. Registrácia diela je realizovaná v niekoľkých krokoch. Ako prvé sa vyplňajú detailné informácie o osirelom diele. Záznam by mal obsahovať nasledujúce údaje:

- identifikátor diela priradený beneficientskou organizáciou s cieľom registrácie do vlastných databáz (napr. čiarový kód alebo signatúra), ktorý jej uľahčuje proces vyhľadávania v databáze osirelých diel²¹
- názov diela, pokiaľ je tento údaj známy (v opačnom prípade je možné vyznačiť pole „Informácia nedostupná“, a nato vyplniť pole alternatívny názov, t. j. akékoľvek označenie, ktoré môže nahradiť nezistený názov diela, napr. skratka alebo preklad)
- popis diela, ktorý pomáha identifikovať dielo s nezisteným názvom doplnením akýchkoľvek relevantných informácií o osirelom diele

¹⁷ „Organizácie môžu pri takomto používaní vytvárať príjmy výlučne na účely pokrytia nákladov, ktoré im vzniknú vsúvislosti s digitalizáciou osirelých diel a ich sprístupňovaním verejnosti.“ Pozri čl. 6 ods. 2 SOD. Aby predpokladané náklady príliš neodrádzali verejne prístupné inštitúcie od používania osirelých diel, povoľuje smernica pokrývať náklady spojené s digitalizáciou ich zbierok podporou externých obchodných partnerov. Porov. recitál č. 22 SOD.

¹⁸ OHIM vykonáva správu databázy osirelých diel v súlade s nariadením Európskeho parlamentu a Rady č. 386/2012 z 19. apríla 2012 o poverení Úradu pre harmonizáciu vnútorného trhu (ochranné známky a dizajny) úlohami súvisiacimi s vymožitelnosťou práv duševného vlastníctva, vrátane zhromažďovania zástupcov verejného a súkromného sektora ako Európskeho strediska pre sledovanie porušovania práv duševného vlastníctva. Je vhodné pripomenúť, že iniciatíva vytvorenia cezhraničnej databázy, kde sú zaznamenávané informácie o existujúcich osirelých dielach, nie je ojedinelá. Spomedzi viacerých registrov spomeňme aspoň projekt Európskej komisie a jej zmluvných partnerov s názvom Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works towards Europeana (ARROW). Cieľom tohto projektu je identifikácia osirelých a nedostupných diel a snaha o dohľadanie nositeľov práv k nim. Aktuálne informácie o projekte sú zverejnené na <http://www.arrow-net.eu/>.

¹⁹ Stratégiou Úradu pre harmonizáciu vnútorného trhu po spustení databázy osirelých diel je dnes ďalej rozvíjať jej funkčnosť, skvalitniť služby s cieľom rastu počtu zaregistrovaných osirelých diel a zvyšovaním povedomia verejnosti o jej existencii a poslaní rozširovať sieť partnerov, pozostávajúcu z Európskej komisie, kompetentných národných autorít i beneficientských organizácií. Bližšie BERASNEVICIUTE, G. *Proposed collaboration between OHIM and Competent National Authorities. Alicante*, 2015, 5 s.

²⁰ Pojem beneficientské organizácie (beneficianti, angl. *beneficiary organisations*) používa SOD, ako aj databáza osirelých diel na označenie verejne prístupných kultúrnych alebo vzdelávacích inštitúcií usadených na území členských štátov EÚ a zmluvných štátov EHP, ktoré sa zaoberajú uchovávaním európskeho kultúrneho dedičstva a podieľajú sa na budovaní digitálnych knižníc. Beneficientské organizácie vytvárajú v databáze záznamy o osirelých dielach.

²¹ Databáza osirelých diel priradzuje dielu vlastný identifikátor i dátum zaznamenania príslušného diela do databázy automaticky pri registrácii.

- kategória diela (pole vymedzujúce predmetný druh diela – slovesné, audiovizuálne, filmové, zvukový záznam, iné)
- informácie o prvom sprístupnení²²
- jazyk
- dátum vydania, pričom je možné uviesť buď presný dátum, alebo určité obdobie, ktoré sa k vydaniu či k vytvoreniu daného diela viaže
- krajina pôvodu
- meno, príp. názov fyzickej alebo právnickej osoby, ktoré dielo vydala, odvysielala alebo vyrobila
- príslušné medzinárodné štandardné číslo diela.

Obdobným spôsobom je možné do databázy zaznamenať aj údaje o osirelých dielach alebo iných predmetoch ochrany, ktoré sú vložené alebo včlenené do autorsky chránených diel.

Významnou súčasťou detailných informácií o diele sú polia vzťahujúce sa k nositeľovi práv. Databáza ponúka v intenciách zhromažďovania maximálneho počtu dostupných informácií možnosť zaznamenania identifikačných údajov o neobmedzenom počte nositeľov práv (meno²³, typ²⁴). Na základe nich databáza automaticky vygeneruje status príslušného diela, teda či ide o osirelé dielo, čiastočne osirelé dielo alebo dielo, ktoré nie je osirelé²⁵.

Kategóriu čiastočne osirelého diela definuje situácia, kedy aspoň jeden z viacerých nositeľov práv je určený alebo nájdený. Do tejto kategórie spadajú napr. diela, ktorých autor je po procese dôsledného vyhľadávania určený, ale spoluautor, príp. prekladateľ nie. V takom prípade sa na dielo uplatňuje zákonná výnimka len vo vzťahu k tým autorom, ktorí dôsledným vyhľadávaním neboli určení, resp. nájdení. Od dohľadaných nositeľov práv je potrebné vyžiadať súhlas na použitie diela licenčnou zmlouvou v zmysle autorského zákona²⁶.

Pred zavŕšením registrácie osirelého diela do databázy je potrebné doplniť informácie o dôslednom vyhľadávaní, ktoré k určení statusu osirelého diela viedlo. Posledný krok registrácie sa uskutočňuje v rozhraní s označením *Použitie osirelého diela*, kde je verejne prístupná organizácia povinná uviesť informácie o projekte digitálnej knižnice, v rámci ktorého sa rozhodla registrované osirelé dielo rozmnožovať alebo sprístupňovať. Organizácia môže do záznamu vložiť i internetový odkaz viažuci sa priamo na webové sídlo, kde je zdigitalizované osirelé dielo sprístupnené verejnosti. Na tomto mieste je možné zaznamenať informácie o všetkých projektoch, do ktorých bolo osirelé dielo zaradené, bez ohľadu na to, či sú realizované inou beneficientskou organizáciou alebo v inom členskom štáte. Táto funkcia je určená najmä nositeľom práv, ktorí sú oprávnení nárokovat si za každé použitie primeranú odmenu.

Ak beneficiant disponuje veľkým počtom osirelých diel, nie je potrebné nahrávať ich jednotlivo. V intenciách minimalizácie úsilia je možné vykonať jedno *hromadné nahrávanie* údajov o veľkom počte diel²⁷. Aj v prípade hromadného exportu dát sa odporúča, aby záznamy o jednotlivých dielach obsiahli čo najviac dostupných informácií. V ideálnom prípade by mal súbor zahŕňať všetky vyššie spomenuté kategórie, a to vrátane údajov o dôslednom vyhľadávaní a použití diel.

V okamihu, keď používateľ zastupujúci beneficientskú organizáciu vytvorí záznam o osirelom diele, stáva sa zaň v pozícii autora právne zodpovedný a len on je kompetentný vykonávať jeho dodatočné úpravy. Ostatným používateľom, či už kolegom z radov príslušnej organizácie, alebo reprezentantom iných verejne prístupných ustanovizní, ktoré majú záujem o použitie diskutovaného diela, databáza povoľuje záznamy iba dopĺňovať. Akú rolu však hrá v procese evidovania osirelých diel do databázy Slovenská národná knižnica, ktorá je podľa autorského zákona povinná postúpiť informácie bez zbytočného odkladu Úradu pre harmonizáciu vnútorného trhu?

Slovenská národná knižnica vystupuje v rámci európskeho projektu databázy osirelých diel ako tzv. kompetentná národná autorita, teda organizácia zabezpečujúca správu databázy osirelých diel na vnútroštátnej úrovni. Z tohto postavenia vyplývajú špecifické úlohy prostredníka medzi verejne prístupnými inštitúciami usadenými na území Slovenskej republiky a Úradom pre harmonizáciu vnútorného trhu. Úlohou SNK ako regulačnej autority je kontrola a schvaľovanie záznamov o osirelých dielach vrátane výsledkov dôsledného vyhľadávania tých beneficentov, ktorí sídlia na území SR. Kompetentná národná autorita nemá oprávnenie zasahovať do záznamov o osirelých dielach priamo. V prípade zistených nezrovnalostí je pred schválením záznamu povinná kontaktovať autora záznamu a žiadať od neho vykonanie korekcií. Až schválený záznam je sprístupnený ostatným beneficentom a európskej verejnosti.

Databáza osirelých diel poskytuje svojim používateľom tiež základné kontaktné údaje o beneficientských organizáciách (telefónne číslo, e-mailová adresa, adresa sídla organizácie). Toto opatrenie slúži tak pre potreby sprostredkovania komunikácie

²² Databáza umožňuje zaznamenať aj prípady, kedy dielo nebolo nikdy vydané alebo odvysielané, ale so súhlasom nositeľa práv bolo návštevníkom verejne prístupnej organizácie iným spôsobom sprístupnené.

²³ Meno nositeľa práv je možné vyplniť nielen v prípade tzv. čiastočne osirelých diel, ale aj v prípade, že sa dôsledným vyhľadávaním podarilo tieto osoby určiť, ale nie nájsť. V prípade, že tieto mená nie sú známe, beneficiant môže v závislosti od výsledkov dôsledného vyhľadávania v zázname vyznačiť pole *Anonym*, resp. *Meno neznáme*.

²⁴ Autor, spoluautor, výrobca, vydavateľ, vysielaťel, prekladateľ a i.

²⁵ Tento status dielo nadobudne zvyčajne potom, čo sa nositeľ práv k dielu prihlási.

²⁶ Porov. zákon č. 185/2015 Z. z., § 10 ods. 4. Pri každom použití diela sa musí uviesť meno autora, jeho pseudonym, alebo meno osoby, pod ktorej menom sa dielo uvádza na verejnosti, ako aj názov diela a prameň (zákon č. 185/2015 Z. z., § 51 ods. 3).

²⁷ Aktuálna verzia databázy vyžaduje, aby bol na hromadný export údajov využitý predpísaný formát tabuľkového procesoru MS Excel, ktorý vytvorili zamestnanci OHIM. O uvedený súbor je možné požiadať na e-mailovej adrese observatory.orphanworks@oami.europa.eu.

medzi beneficentmi navzájom, ako aj medzi beneficentmi a nositeľmi práv. Nevyhnutnou podmienkou zaznamenávania údajov do databázy je preto registrácia beneficentskej organizácie do databázy. Každá organizácia je povinná delegovať hlavného používateľa a ďalších používateľov databázy²⁸. Zatiaľ čo za menovanie vlastných používateľov databázy je zodpovedná výhradne beneficentská organizácia, registrácia samotnej beneficentskej organizácie a jej hlavného používateľa musí byť schválená kompetentnou národnou autoritou²⁹.

S cieľom oboznamovania kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií i európskej verejnosti s vlastným obsahom disponuje databáza prepracovaným systémom vyhľadávania. Rozhranie jednoduchého vyhľadávania obsahuje rozotváraciu ponuku s kategóriami: popis, meno a kategória diela a meno známeho nositeľa práv. Rozhranie rozšíreného vyhľadávania ponúka väčší počet vyhľadávacích kategórií v závislosti od statusu osoby, ktorá vyhľadávanie vykonáva. Verejnosti je umožnené vyhľadávať v rozpätí menšieho počtu kategórií než beneficentom, resp. národným autoritám³⁰. Vo výsledkoch vyhľadávania sú verejnosti prístupné len národnou autoritou schválené osirelé, príp. čiastočne osirelé diela. Návštevník databázy má navyše prostredníctvom aktualizovaných štatistických údajov prístup k informáciám o celkovom počte záznamov o osirelých dielach, počte záznamov v rámci jednej krajiny, počte záznamov podľa príslušnej kategórie vyhľadávania, počte participujúcich verejne prístupných európskych organizácií, rebríčku najvyhľadávanejších kategórií atď.

Ak sa nositeľ práv prihlási

Systém databázy počíta v súlade s predpismi SOD tiež s eventualitou, že vyhľadávanie nositeľov práv neprebehlo dôsledne, resp. že nositeľ práv sa k dielu sám prihlási. Okrem prezerania detailného záznamu má tak potenciálny nositeľ práv možnosť priamo v rozhraní vyhľadávania žiadať od beneficentskej organizácie zmenu statusu osirelého diela, pričom je povinný uviesť dôvody, prečo si vykonanie spomenutej zmeny nárokuje, ako aj svoje kontaktné údaje (prinajmenšom e-mail). Autor záznamu o osirelom diele musí v mene zastupovanej organizácie následne v súčinnosti s potenciálnym nositeľom práv verifikovať uvedené skutočnosti a v prípade, že sa ukážu relevantné, vykonať buď editáciu záznamu, alebo jeho úplné vyradenie z databázy. O týchto zmenách sú napokon informované všetky európske beneficentské organizácie, používajúce príslušné osirelé dielo, ako aj kompetentná národná autorita.

Uprednostňujúc individuálne záujmy nositeľov práv pred verejným záujmom o použitie osirelých diel, autorský zákon umožňuje autorom ukončiť status osirelého diela, čím sa na dielo prestane uplatňovať zákonná výnimka na jeho rozmnožovanie a sprístupňovanie. Stačí, ak táto osoba oznámi svoje autorstvo kompetentnej národnej autorite (t. j. SNK). Oznamovacia povinnosť je možné uskutočniť prostredníctvom databázy osirelých diel, ako sme popisali vyššie. Druhým spôsobom je odoslanie písomného oznámenia priamo Slovenskej národnej knižnici buď na adresu jej sídla, alebo na elektronickú adresu správcu databázy³¹. Súčasťou tohto oznámenia musia byť kontaktné údaje autora a základné identifikačné údaje o diele. Užitočné sú aj informácie, preukazujúce autorstvo diela³². Ak sa autor so žiadosťou o ukončenie statusu osirelého diela obráti priamo na SNK, je táto inštitúcia povinná bezodkladne o tejto skutočnosti informovať všetky organizácie, ktoré osirelé dielo používajú. Tie musia následne vykonať v databáze zmenu statusu diela.

Ak sa autor k dielu prihlási, knižnica, archív či iná verejne prístupná organizácia má právo ďalej používať dielo len v prípade, že s týmto subjektom uzavrie licenciu, alebo od neho získa na používanie súhlas. Okrem toho má však autor, ktorý ukončil status osirelého diela, právo nárokovat' si voči zmieneným organizáciám adekvátnu odmenu. Zákon uvádza, že pri určení výšky primeranej odmeny sa prihliada na spôsoby použitia diela a má zodpovedať rozsahu, účelu a času tohto použitia. To znamená, že by odmena mala reflektovať nekomerčné použitie, ktoré má uspokojiť záujem verejnosti o kultúrne dedičstvo Európy. Nároky autorov na vyplatenie odmeny preto nemôžu byť premrštené. Dodajme, že pomerne vágna formulácia tohto ustanovenia vyvoláva medzi kultúrnymi a vzdelávacími inštitúciami, ako aj správnyimi orgánmi po celej Európe viacero otázok. Problematické je najmä určenie „primeranej“ výšky odmeny, ktorá má odrážať nekomerčnú povahu použitia diela (do dnešného dňa neboli pravidlá na určenie výšky spravodlivej odmeny pre nositeľov práv definované žiadnym členským štátom³³), ako aj lehota, počas ktorej je možné nárok na spravodlivú odmenu uplatniť. Viacerí sa tiež nestotožňujú s úlohou beneficentských organizácií tieto odmeny vyplácať z vlastného rozpočtu³⁴. Do výslednej sumy je totiž potrebné okrem nákladov

²⁸ Používateľ v rámci beneficentskej organizácie je osoba oprávnená registrovať osirelé diela archivované vo fonde príslušnej organizácie do databázy. Táto osoba je do databázy registrovaná hlavným používateľom (angl. *beneficiary organisation's master user*), ale sama nemá oprávnenie registrovať iných používateľov. Túto právomoc má len hlavný používateľ. Úlohami hlavného používateľa sú okrem toho registrácia a správa používateľského konta organizácie a registrácia a správa vlastných záznamov o osirelých dielach v databáze.

²⁹ Proces schvaľovania informácií o beneficentoch národnými autoritami predchádza okrem iného i pokusom o duplicitnú registráciu. V prípade, že údaje o beneficentovi sú už raz uložené v databáze, hlavnému používateľovi príslušnej organizácie je zaslaná notifikácia o tejto skutočnosti a proces opätovnej registrácie je znemožnený. Úpravy registračných údajov organizácie je oprávnený vykonať hlavný používateľ, príp. reprezentant organizácie, ktorého na túto úlohu hlavný používateľ poverí.

³⁰ Rozhranie rozšíreného vyhľadávania ponúka ďalej možnosť kombinovať vyhľadávacie kategórie využitím logických operátorov (a, alebo, nie).

³¹ Kontaktné údaje príslušného správcu sú dostupné na <http://www.snk.sk/sk/informacie-pre/vydavatelov/isbn/databaza-osirelych-diel.html>.

³² V prípade diel, ktorých autor bol pred stanovením statusu osirelé určený, ale nie nájdený, stačí, ak táto osoba svoje nároky podloží základnými biografickými údajmi. Ak autor na základe dôsledného vyhľadávania nebol identifikovaný, dôkaz preukazujúci autorstvo je potrebné prekonzultovať s príslušnou kompetentnou národnou autoritou. Slovenské autorské právo je totiž založené na princípe neformálnosti, vzniku autorstva k dielu teda nepredchádzajú, na rozdiel od priemyselných práv, žiadne formálne záležitosti (vydanie osvedčenia, zápis do registra a pod.). Právna úprava o osirelých dielach sa pôsobnosťou vzťahuje len na obmedzenú množinu diel, ktorých autorstvo sa preukazuje jednoduchšie ako v prípade napr. fotografií či diel výtvarného umenia.

³³ Výnimku v tomto prípade predstavuje Rakúsko, kde právo na primeranú odmenu za použitie osirelého diela zaniká po 10 rokoch, ako aj štáty, ktoré na použitie osirelých diel uplatňovali vlastné právne mechanizmy ešte pred prijatím SOD.

³⁴ Bližšie k tejto problematike SEUCAN, Several Aspects. Ref. 10, s. 190.

za digitalizáciu diela započítať i výdavky spojené s realizáciou dôsledného vyhľadávania. Hrozí, že tieto okolnosti by v konečnom dôsledku mohli inštitúcie digitalizujúce svoje zbierky od sprístupňovania osirelých diel odradiť.

Zmeny sú pozitívne

Zmeny v aktuálnom znení autorského zákona z aspektu sprístupňovania osirelých diel širokej verejnosti mimo priestorov knižníc a iných kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií možno hodnotiť jednoznačne pozitívne. Prevedením smernice o povolených spôsoboch použitia osirelých diel do slovenskej legislatívy, osvojením si princípu vzájomného uznávania statusu osirelého diela, akceptovaním relevantných informačných zdrojov potrebných pre vykonanie dôsledného vyhľadávania, ktoré sú platné univerzálne pre verejne prístupné organizácie usídlené vo všetkých členských štátoch EÚ, ako aj oznamovacej povinnosti voči Úradu pre harmonizáciu vnútorného trhu, ktorý vedie centralizovanú databázu osirelých diel, je okrem jednotného prístupu k určovaniu statusu osirelých diel garantovaná aj právna istota v súvislosti s používaním osirelých diel.

Aj napriek tomu, že prijatými predpismi vzťahujúcimi sa na osirelé diela nie sú doriešené viaceré otázky, obmedzeným okruhom dotknutých diel počnúc a nešpecifikovanými pravidlami odmeňovania nositeľov práv končiac, je potrebné súčasný model považovať za prvý krok, smerujúci k zabezpečeniu dostupnosti k ohromnému množstvu predmetov ochrany, ktoré by v opačnom prípade boli odsúdené na zabudnutie.

Mgr. Juraj Valko

juraj.valko@cvtisr.sk

(Slovenská národná knižnica)